

Uzņēmējdarbības pamati

**Specializētā kursa programmas paraugs
vispārējai vidējai izglītībai**

Valsts izglītības satura centrs | ESF projekts Nr. 8.3.1.1/16/1/002
Kompetenču pieeja mācību saturā

Uzņēmējdarbības pamati

Specializētā kursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai

Programmas paraugs ir izstrādāts Eiropas Sociālā fonda projektā "Kompetenču pieeja mācību saturā" (turpmāk – Projekts).

Mācību satura izstrādi pirmsskolas, pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības pakāpei Projektā vadīja **Dace Namsons** un **Zane Oliņa**.

Programmas parauga izstrādi un sagatavošanu publicēšanai Projektā vadīja **Santa Kazaka**.

Programmas paraugu izstrādāja **Zane Akmene**, **Santa Kazaka** un **Agnese Slišāne**.

Programmas paraugu izvērtēja ārējie eksperti: mācību satura recenzente **Ieva Sebre** un zinātniskā recenzente **Inga Riemere**.

Projekts izsaka pateicību visām Latvijas izglītības iestādēm, kas piedalījās mācību satura aprobācijā.

ISBN **978-9934-24-078-2**.

Saturs

Ievads	4	Pielikumi	23
Mērķis un uzdevumi	5	1. pielikums. Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā	23
Mācību saturs	5	2. pielikums. Mācību satura apguvei izmantojamie mācību līdzekļi un resursi	25
Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni	6		
Ieteikumi mācību darba organizācijai	7		
Mācību satura apguves norise	8		
1. Darba tirgus un uzņēmējdarbība	9		
2. Tirgus ietekmējošie faktori	11		
3. Produkts un tā mērķtirgus	13		
4. Praktiskā uzņēmējdarbība un finansēšanas avoti	17		
5. Ekonomikas likumsakarības un tautsaimniecības izaugsmes priekšnosacījumi	20		

Ievads

Specializētā kursa “Uzņēmējdarbības pamati” programmas paraugs (turpmāk – programma) veidots atbilstoši Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumu Nr. 416 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem” (turpmāk – standarts) 9. pielikumam. Programmas parauga mērķis ir palīdzēt skolotājiem īstenot vispārējās vidējās izglītības specializētā kursa noteiktos plānotos skolēnam sasniedzamos rezultātus sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā (apkopot programmas 1. pielikumā).

Programmā iekļauti:

- kursa mērķis un uzdevumi;
- mācību saturs;
- mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni;
- ieteikumi mācību darba organizācijai;
- mācību satura apguves norise.

Kursa apguves priekšnosacījumi: sasniegti visi standarta 3. pielikumā minētie sociālās un pilsoniskās mācību jomas plānotie rezultāti vispārīgajā apguves līmenī. Programma veidota, paredzot, ka kursa apguvei vidējās izglītības pakāpē tiks atvēlētas 140 mācību stundas.

Programmas paraugam ir ieteikuma raksturs. Skolotāji var izmantot šo programmu vai arī pēc šī parauga izstrādāt savu programmu.

Veidojot savu programmu, skolotājam būtu jāņem vērā vairāki aspekti.

1. Iepriekš apgūtie kursi:

- vai skolēni kursu apgūs pēc vispārīgā pamatkursa “Sociālās zinības un vēsture” (kad apgūti sasniedzamie rezultāti vispārīgajā apguves līmenī);
- vai skolēni kursu apgūs vienlaikus ar pamatkursu optimālajā apguves līmenī “Vēsture un sociālās zinātnes I” vai pēc tā apgūšanas;
- kādā līmenī ir apgūti sasniedzamie rezultāti tehnoloģiju mācību jomā (“Dizains un tehnoloģijas I”) vai kultūras izpratnes un pašizpaušmes mākslā mācību jomā.

2. Atbalsts uzņēmējdarbībai novadā – atbilstoši novada iestrādēm atbalsta sniegšanā uzņēmējdarbībā (piemēram, uzņēmējdarbības atbalsta centrs, tehnoloģiju biznesa centrs) skolotājs var piedāvāt skolēniem daudzveidīgas iespējas iegūt reālu pieredzi.

3. Kurša īstenotāja profesionālā pieredze – vai specializētā kursa pedagogs pats ir guvis pieredzi uzņēmējdarbībā.

Visi šie aspekti var ietekmēt programmas saturu.

Mācību satura apguvei izmantojamās literatūras un avotu uzskaitījums pievienots 2. pielikumā.

Mērķis un uzdevumi

Specializētais kurss ir daļa no sociālās un pilsoniskās mācību jomas.

Sociālās un pilsoniskās mācību jomas apguves mērķis: skolēns skaidro pasaules notikumus, to cēloņsakarības un idejisko pamatu pagātnē un tagadnē, pauž savu attieksmi pret sabiedrības ekonomiskajiem, politiskajiem procesiem un atbildīgi iesaistās tajos, pieņem lēmumus, kas saistīti ar karjeru un nākotnes iespējām un pozitīvi ietekmē labklājību lokāli un globāli, pamana netaisnību un rīkojas, lai to novērstu, ar cieņu un izpratni izturas pret sabiedrības daudzveidības izpausmēm.

Specializētā kursa apguves mērķis un uzdevumi ir dot iespēju skolēnam:

- veidot izpratni par aktuālākajām ekonomiskās attīstības likumsakarībām, orientēties procesos, kas notiek tautsaimniecības vidē, un spēt tos izskaidrot;
- attīstīt spēju argumentēti diskutēt un pieņemt lēmumus atbilstoši situācijas izmaiņām;
- pilnveidot prasmes iegūtās zināšanas izmantot uzņēmējdarbības vadīšanā atbilstoši izvirzītajiem stratēģiskajiem un operatīvajiem mērķiem, sekot to īstenošanas gaitai, pieņemt lēmumus un, ja nepieciešams, tos precizēt, lai optimizētu operatīvās un stratēģiskās darbības;
- pilnveidot prasmes veikt profesionālu darbību, formulēt un analizēt informāciju, risināt problēmas un rast risinājumus, izmantojot zinātnisku pieeju, kā arī pieņemot izsvērtus lēmumus;
- attīstīt prasmes rīkoties ētiski un izprast atbildību par profesionālās darbības ietekmi uz vidi un sabiedrību;
- pilnveidot prasmes uzņemties atbildību, strādāt komandā, deleģēt un saskaņot pienākumu izpildi, efektīvi plānot un organizēt savu darbu, kā arī risināt konflikta situācijas.

Mācību saturs

Specializētā kursa tematu apguvē paredzēti četru veidu plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti:

- ziņas – to apguve parāda skolēna zināšanu un izpratnes veidošanu par apgūstamo tematu, tās attiecas uz standartā plānotajiem skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem;
- prasmes – to apguvi skolēns demonstrē darbībā (piemēram, modelē, attēlo), kuru iespējams izmērīt;
- ieradumi – balstīti vērtībās, ko skolēns demonstrē darbībā; tos vērtē, novērojot skolēna darbību ilgākā laikposmā, īpaši situācijās, kuras ietver izvēles iespējas; piemēram, attīsta ieradumu, pieņemot lēmumu, balstīties faktos un rezultātu analizē;
- komplekss sasniedzamais rezultāts – sasniegšanu skolēns demonstrē darbībā (piemēram, “Izveido savas biznesa idejas īstenošanas plānu – apkopojot nepieciešamos resursus, veicot saimnieciskās darbības uzskaiti un aprēķinot uzņēmuma finansiālos un finanšu analīzes rādītājus”, “Izmantojot vienu no konkurētspējas pētījumu metodēm, analizē savu izvēlēto uzņēmumu”).

Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni

Vērtēšanas aspekti/veidi	Diagnosticējošā vērtēšana	Formatīvā vērtēšana	Summatīvā vērtēšana
Vērtēšanas mērķi	Noteikt skolēna apgūtās zināšanas, izpratni, prasmes, vērtībās balstītus ieradumus un kompleksus sasniedzamos rezultātus, ievērojot, kādā līmenī (vispārējā vai optimālajā) skolēns apguvis sociālās un pilsoniskās mācību jomas sasniedzamos rezultātus mācību procesa plānošanai un pilnveidei, mācību uzdevumu izvēlei.	Noteikt skolēna apgūtos sasniedzamos rezultātus atgriezeniskās saites sniegšanai skolēnam un skolotājam, lai uzlabotu skolēna sniegumu un plānotu turpmāko mācību procesu. Veicināt skolēnu mācību motivāciju, attīstīt pašvadītas mācīšanās prasmes, iesaistot viņu vērtēšanas procesā.	Noteikt skolēna apgūtos sasniedzamos rezultātus mācību rezultāta novērtēšanai un dokumentēšanai.
Norises laiks mācību procesā un biežums	Ieteicams specializētā kursa apguves sākumā.	Veic mācību procesa laikā. Skolotājs to organizē pēc nepieciešamības.	Veic temata noslēgumā vai specializētā kursa noslēgumā.
Vērtēšanas saturs	Saturu veido iepriekšējā mācību posmā plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti atbilstošajā apguves līmenī.	Saturu veido plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti mācīšanās posma laikā.	Saturu veido plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti temata vai kursa apguves noslēgumā.
Uzdevumu veidi	Uzdevuma veidu skolotājs izvēlas atbilstoši plānotajiem skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem.	Uzdevumi, kas attīstīs un pilnveidos komplekso sasniedzamo rezultātu īstenošanai nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes.	Sniegumu demonstrē darbībā.
Vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni	Mutiski, rakstiski, praktiski vai kombinēti. Darbs ar informācijas avotiem, diskusija, gadījumu analīze, pētījums, stratēģiju izstrāde, eseja, biznesa idejas īstenošanas plāns.		
Vērtēšanas kritēriji, to izveide	Kritēriji nepieciešami vērtēšanas objektivitātes nodrošināšanai. Kritēriji palīdz skolēnam labāk saprast uzdevumus un pilnveidot pašvadītas mācīšanās prasmes. Tos izstrādā skolotājs atbilstoši plānotajam skolēnam sasniedzamajam rezultātam. Kritēriju izstrādē vēlams iesaistīt skolēnus.		
Vērtējuma izteikšanas veids un dokumentēšana	Vērtējumu izsaka, dokumentē un komunicē atbilstoši mērķauditorijai (skolēns, skolotājs, vecāks), lai mērķtiecīgi atbalstītu skolēna mācīšanos. Vērtējumu var izteikt apguves līmeņos, procentos, punktos, ieskaitīts/neieskaitīts u. tml.	Vērtējumu izsaka 10 ballu skalā atbilstoši plānotajiem skolēnam sasniedzamajiem rezultātiem.	

Ieteikumi mācību darba organizācijai

Satura starpdisciplinārītāte

Laī skolēns izveidotu savas biznesa idejas īstenošanas plānu, apkopojot nepieciešamos resursus, aprēķinot uzņēmuma finanšu analīzes rādītājus, tā iegūstot praktisku pieredzi uzņēmējdarbībā, līdz ar to nostiprinot izpratni ne tikai par Latvijas darba tirgus procesiem, darbaspēka atbilstību, bet arī par ekonomikas izaugsmi un valsts ekonomiskās attīstības līmeni, viņam nepieciešams lietot vairākos mācību priekšmetos iegūtās zināšanas un prasmes dažādos kontekstos. Teorētisko zināšanu apguvei ir iespēja sadarboties ar jebkuras citas mācību jomas skolotājiem, lai izmantotu citu jomu programmās iekļauto saturisko un prasmju materiālu. Atbilstoši iespējām būtu svarīgi sadarboties ar "Dizains un tehnoloģijas I" programmas skolotāju, jo minētā kursa viens no mērķiem ir plānot un praktiski izstrādāt konkrētu produktu kādā no dizaina jomām. Sadarbojoties ar minētajiem skolotājiem, skolēnam tiks sniegts atbalsts ideju radīšanas un produkta koncepta plānošanā, kā arī izstrādē un testēšanā.

Stundu sadalījums/grafiks

Kursa sasniedzamie rezultāti ir sadalīti pa atsevišķiem tematiem, kuru apguves secību var mainīt, ja tas ir nepieciešams. Tāpat elastīgi maināms ir stundu skaits katrā no tematiem. Ja skolēns paralēli apgūst optimālo kursu "Vēsture un sociālās zinātnes I", iespējams pirmos divus tematus apvienot, samazinot stundu skaitu un vairāk laika paredzot praktiskajai darbībai, veidojot uzņēmumu. Kursa satura apguvi ieteicams plānot dubultstundu veidā vai modulāri. Kursa sasniedzamo rezultātu apguvei skolotājam svarīgi izmantot daudzveidīgas mācību organizācijas formas, nozīmīgu daļu mācību procesā atvēlot mērķtiecīgi atbalstītai praktiskajai darbībai. Plānojot stundas, svarīgi paredzēt laiku skolā vai kopienā pieejamo informatīvo resursu izmantošanai, kā arī plānot vieslekcijas un izbraukuma mācības tematam atbilstošās organizācijās/uzņēmumos.

Mācību satura apguves norise

Mācību satura apguves norise ietver:

- apgūstamos tematus;
- tajos plānotos skolēnam sasniedzamos rezultātus;
- apguvei paredzēto laiku;
- nepieciešamās skolēna darbības sasniedzamo rezultātu apguvei;
- tematu apguvei izmantojamās mācību līdzekļus un metodiskos paņēmienus.

<p>1. Darba tirgus un uzņēmējdarbība</p>	<p>2. Tirgus ietekmējošie faktori</p>	<p>3. Produkts un tā mērktirgus</p>	<p>4. Praktiskā uzņēmējdarbība un finansēšanas avoti</p>	<p>5. Ekonomikas likumsakarības un tautsaimniecības izaugsmes priekšnosacījumi</p>
---	--	--	---	---

Norises apraksts veidots tā, lai skolēnam būtu iespējas sasniegt visus standarta 9. pielikumā minētos sasniedzamos rezultātus, bet tematu secība ir skolotāja brīva izvēle. Iespējams tematus brīvi mainīt vietām, vienīgi saglabājot pēctecību diviem tematiem: būtiski, lai pēc temata "Produkts un tā mērktirgus" nākamo apgūtu tematu "Praktiskā uzņēmējdarbība un finansēšanas avoti".

Ja pastāv bažas, ka varētu nepietikt stundu vai, gluži otrādi, tās pārklātos, svarīgi saprast, ka specializētais kurss ir veidots savienojumā ar pamatkursa "Sociālās zinības un vēsture" 5. tematu vai optimālā kursa "Vēsture un sociālās zinātnes" 5. un 6. tematu. Ja vienu no minētajiem kursiem un specializēto kursu māca atšķirīgi skolotāji, starp viņiem nepieciešama maksimāla sadarbība.

Īpaši svarīga sadarbība ir situācijā, ja specializētais kurss skolā tiek apgūts pirms pamatkursiem sociālajā un pilsoniskajā jomā. Plānojot tematus, skolotājam ir jābūt redzējumam par to, kādas prasmes tiks akcentētas pamatkursā.

Specializētais kurss nepiedāvā vienādu pieeju katram skolēnam, strādājot pēc parauga, bet aicina skolotāju spēt pielāgoties katram skolēnam, viņa radītajai idejai un uzņēmējprasmju apguves līmenim. Tikai tā būs iespējams sasniegt optimālu rezultātu.

1. Darba tirgus un uzņēmējdarbība

Laiks temata apguvei: 15 % no kopējā stundu skaita.

Temata apguves mērķis: nostiprināt izpratni par uzņēmēja kā ekonomiskās aktivitātes veicinātāja lomu tautsaimniecībā un Latvijas darba tirgus procesiem, kā arī galvenajiem nākotnes izaicinājumiem, kas saistīti ar iedzīvotāju novecošanos, prasmju pieprasījuma strukturālām izmaiņām un darbaspēka atbilstību un spēju pielāgoties darba tirgus prasībām.

Sasniedzamie rezultāti: S.O.1.1., S.O.3.4., S.O.3.5., S.A.3.8.

Ziņas	Prasmes
<ul style="list-style-type: none"> Uzņēmējdarbība rada guvumus sabiedrībai kopumā, jo: <ol style="list-style-type: none"> uzņēmējspējas ir resurss, kas pieder mājsaimniecībām; daži no cilvēkiem šo resursu pārvērš par ražošanas faktoru; tādējādi arī citi resursi kļūst par ražošanas faktoriem; notiek preču un pakalpojumu ražošana, kas sekmē ekonomikas izaugsmi; pateicoties efektīvai uzņēmējdarbībai, valsts budžeta ienākumi palielinās. <p>Tāpēc valstij ir jānodrošina labvēlīga uzņēmējdarbības vide.</p> Ja uzņēmējdarbības vide būs uzņēmumu izaugsmei labvēlīga, tas dos lielāko labumu visai sabiedrībai. Iedzīvotāju skaits un tā pieaugums ir nozīmīgs rādītājs tautsaimniecībā, tāpēc uzņēmējam ir jāorientējas darba resursu tendencēs. Šobrīd darba tirgus tendences nosaka globalizācija, tehnoloģiskās pārmaiņas un demogrāfija, tāpēc izglītības sistēmai ir jāseko līdzi darba pieprasījumam. Objektīvs rādītājs par strādājošo novērtējumu darba tirgū ir atalgojuma līmenis. Darba algu ietekmē uzņēmējdarbības vide, uzņēmuma iekšējie faktori, darbiniekam izvirzītās prasības un veicamā darba raksturs. Darba līgums ir rakstveidā noslēgts pamatdokuments, kas, stājoties darba tiesiskajās attiecībās ar darba devēju, regulē savstarpējās attiecības starp darbinieku un darba devēju. 	<ul style="list-style-type: none"> Izvirza kritērijus, lai analizētu uzņēmējdarbības vidi valstī. Vērtē dažādos informācijas avotos iegūtos datus par atbalstu uzņēmējdarbībai. Veic gadījuma analīzi uzņēmējdarbības risku preventīvai noteikšanai. Analizē darbaspēka pieprasījuma līdzšinējās tendences un noteicošos faktorus. Modelē darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņas, kas rodas atšķirīgu faktoru ietekmē. Izvēlas kritērijus, kas sekmē efektīva lēmuma par stāšanos darba tiesiskajās attiecībās pieņemšanu. Salīdzina darba algas īpatsvaru produkta pašizmaksā.
Komplekss sasniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> Izmantojot piedāvāto situāciju, analizē uzņēmējdarbības iekšējo vidi, potenciālos riskus, nepieciešamos darba resursus un atalgojuma apmēru darbiniekiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Attīsta ieradumu pētīt un analizēt norises sabiedrībā, izmantot statistikas datus situācijas detalizētai analīzei.
<p>Jēdzieni: uzņēmējdarbības vide, uzņēmējdarbības riski, darba pieprasījums, darba piedāvājums, darba tiesiskās attiecības, darba līgums.</p>	

Temata apguves norise

<p>Uzņēmējdarbības loma tautsaimniecībā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstoties ar uzņēmējdarbības veiksmes stāstu aprakstiem vai videostāstiem, skaidro uzņēmējdarbības uzsākšanas motīvus. • Izmantojot Latvijas Bankas Naudas skolas izveidoto informatīvo materiālu par uzņēmēju un valsts mijiedarbību (pieejams tiešsaistē: https://www.naudasskola.lv/mana-ekonomika/limeni/10-12/uznemejs/uznemeju-un-valsts-mijiedarbiba), konstatē trūkumus Latvijas uzņēmējdarbības vidē un iesaka pasākumus to novēršanai.
<p>Uzņēmējdarbības vide, iespējas novadā, riski uzņēmējdarbībā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izmantojot Pasaules bankas izstrādāto starptautisko uzņēmējdarbības vides salīdzinājumu (pieejams tiešsaistē: https://www.doingbusiness.org/en/reforms/), pēc aprakstā dotiem kritērijiem izvērtē uzņēmējdarbības vidi Latvijā. • Izmantojot statistikas datus un Ekonomikas ministrijas, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA), kā arī pašvaldības interneta vietnes, veic pētījumu par atbalsta iespējām uzņēmējam. • Analizē piemērus ar dažādiem uzņēmējdarbības riskiem, nosaka tos un piedāvā darbības preventīvai risku mazināšanai.
<p>Tendences darba tirgū</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Analizē situāciju Latvijas darba tirgū, kad ir iestājies darba pieprasījuma un darba piedāvājuma līdzsvars. • Izmanto pētījumus, lai analizētu darbaspēka pieprasījuma līdzšinējās tendences un noteicošos faktoros. • Analizē darba devēju pieprasītākās profesijas un pamato cēloņus. • Skaidro, kā, attīstoties automatizācijas procesam, varētu izmainīties darba pieprasījums konkrētām profesijām, un piedāvā risinājumu. • Pamato, kāpēc varētu palielināties gan brīvo darba vietu skaits, gan bezdarbnieku skaits.
<p>Darba alga, tās ietekmējošie faktori</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Diskusijās, pieredzes izpētē, modelējot situāciju, atbild uz noteiktiem jautājumiem. Jautājumu piemēri. <ul style="list-style-type: none"> – Cik darbinieku un ar kādu profesiju un kvalifikāciju ir nepieciešams, lai veiksmīgi īstenotu uzņēmējdarbību? – Kur un kā šos darbiniekus atrast? – Kā ieinteresēt potenciālos darbiniekus? – Cik izmaksās šo darbinieku algošana? – Cik daudz tiks samaksāts nodokļos? – Kā šo darbinieku izmantošana ietekmēs uzņēmuma ieņēmumus, izmaksas un peļņu? • Izmantojot situāciju aprakstu, modelē darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņas darba tirgus grafikā, skaidro, kā atšķirīgi faktori rada atšķirīgas izmaiņas. • Izmantojot statistikas datus, analizē atalgojumu par darbu dažādās nozarēs un pamato atalgojuma atšķirības.
<p>Darba tiesiskās attiecības</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pēta darba tiesību avotus, analizē darba ņēmēja un darba devēja tiesības un pienākumus. • Iepazīstas ar darba līguma galvenajiem punktiem un darba līguma stāšanās kārtības noteikumiem. • Sastāda pēc parauga vienkāršu darba līgumu un analizē darba ņēmēja un darba devēja tiesiskās attiecības. • Izspēlē lomu spēli ar darba interviju un darba līguma abpusēju noslēgšanu.

2. Tirgus ietekmējošie faktori

Laiks temata apguvei: 10 % no kopējā stundu skaita.

Temata apguves mērķis: nostiprināt izpratni, kā dažādu faktoru ietekmē mainīsies pieprasījums pēc uzņēmuma piedāvātā produkta, kā lēmumus ietekmēs tirgus barjeras, un apzināt konkurences ietekmi lēmumu pieņemšanā.

Sasniedzamie rezultāti: S.O.2.7., S.O.3.6., S.A.2.2., S.A.2.6.

Ziņas	Prasmes
<ul style="list-style-type: none"> • Pieprasījuma un piedāvājuma analīze uzņēmējam ir svarīgs instruments, kas sniedz iespēju labāk saprast, kā darbības tirgū regulē piedāvātā produkta apjomu un cenas. • Pieprasījuma un piedāvājuma elastība raksturo, kā procentuāli mainās pieprasītais un piedāvātais preces daudzums atkarībā no procentuālajām preces cenas pārmaiņām, jo pircēju un pārdevēju reakcija uz cenu pārmaiņām atšķiras. • Barjeras ieiešanai tirgū ir jebkuri tiesiska, organizatoriska un tehnoloģiska, ekonomiska un finansiāla rakstura faktori vai apstākļi, kas traucē vai apgrūtina tirgus dalībnieku ienākšanu tirgū un tādējādi neļauj vienlīdzīgi konkurēt ar tiem tirgus dalībniekiem, kuri jau darbojas konkrētajā tirgū. • Izmantojot konkurētspējīgu zināšanu sistēmu, uzņēmumi var patstāvīgi savākt, analizēt un izplatīt konkurētspējīgu informāciju. • Uzņēmumam ne tikai jāveic izmaksu un pieprasījuma analīze, bet arī jāpēta konkurentu cena. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izmantojot dotus vai iegūtus datus, aprēķina elastību un secina par vēlamajām cenas izmaiņām. • Analizē konkurentu stratēģijas, mērķus, spēcīgās un vājās puses un reakcijas modeļus. • Diskutē par tirgus barjerām un to mazināšanas iespējām. • Modelē uzvedību tirgū, pamatojoties uz datu apstrādi un analīzi.
Komplekss sasniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> • Izmantojot vienu no konkurētspējas pētījumu metodēm, analizē savu izvēlēto uzņēmumu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Attīsta ieradumu, pieņemot lēmumu, balstīties faktos un rezultātu analīzē.
<p>Jēdzieni: pieprasījuma elastība, konkurence, konkurētspēja, tirgus barjeras.</p>	

Temata apguves norise

<p>Pieprasījuma elastības nozīme lēmumu pieņemšanā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izmantojot skolotāja dotos piemērus dažādām situācijām, kāda mēdz būt elastība, piedāvā savus piemērus, meklē sakarības un aprēķina pieprasījuma elastību. • Analizē dažādu veidu preču pieprasījuma izmaiņas, kas radušās konkrētu faktoru ietekmē. • Diskutē par bonusu, atlaižu un nodokļa palielinājuma ietekmi uz produkta pieprasīto daudzumu.
<p>Konkurētspējas novērtēšana</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izvēlas uzņēmumu un, izmantojot tiešsaistes rīkus (interneta vietnes apmeklētāju plūsma, saturs), nosaka tiešos un netiešos konkurentus, ar SVID matricu analizē konkurentu stiprās un vājās puses. • Izmantojot "Lursoft" datus, nosaka uzņēmuma finansiālos rādītājus, konkurentu tirgus daļu un konkurentu mārketinga programmas efektivitāti; spriež par iespējamo patērētāja reakciju uz cenas izmaiņām. • Izmantojot noteiktus kritērijus, novērtē konkurētspēju dotam uzņēmumam.
<p>Tirgus barjeras un negodīga konkurence</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstas ar konkurences padomes darbību, atklājot negodīgas konkurences gadījumus. • Diskutē, kā konkurences uzraudzības kvalitāte ietekmē biznesa vidi. • Grupās analizē nozīmīgākās tirgus barjeras (situāciju valstī, produkta specifiku, patērētāja paradumus) un sniedz priekšlikumus situācijas uzlabošanai.

3. Produkts un tā mērķtirgus

Laiks temata apguvei: 30 % no kopējā stundu skaita.

Temata apguves mērķis: grupās izveidot, īstenot, izvērtēt un uzlabot biznesa ideju un produkta attīstības koncepciju, lai iegūtu praktisku pieredzi uzņēmējdarbībā.

Sasniedzamie rezultāti: S.O.1.5., S.O.3.2., S.A.3.1., S.A.3.2., S.A.3.5.

Ziņas	Prasmes
<ul style="list-style-type: none"> Zinātniski tehniskais progress sekmē individuāla un kopīga labuma radīšanu, sabiedrības un ekonomikas attīstību. Patērētāju problēmas, vajadzības un vēlmes noskaidro, veicot novērojumus, aptaujas, fokusgrupas vai intervijas. Izmantojot radošo un dizaina domāšanu patērētāju problēmu risināšanā, rodas jaunas biznesa idejas un tiek attīstīti esošie produkti, kas veido produkta pievienoto vērtību. Mērķauditorija ir cilvēku grupa, kam tiek veidoti un reklamēti konkrētie produkti. Piesaistīt produktam jaunus klientus ir dārgāk nekā plānot izmaksas, kas saistītas ar klientu lojalitātes noturēšanu. Testējot produktu, lietotāji nosaka tā dizaina funkcionalitāti un nepieciešamos uzlabojumus. Produkta atpazīstamībai tiek veidots zīmols. Intelektuālais īpašums ir aizsargāts ar likumu. Biznesa un radošās idejas ir mūsu intelektuālais īpašums. Produkta virzība tirgū ir nozīmīga uzņēmējdarbības sastāvdaļa. 	<ul style="list-style-type: none"> Diskutējot par zinātnes nozīmi inovatīvā ekonomikā, ar piemēriem prot pamatot atklājumu un inovāciju nozīmību sabiedrības un ekonomikas attīstībā. Lieto dažādas izpētes metodes, lai noteiktu patērētāju problēmas, vajadzības un vēlmes. Izmantojot radošo un dizaina domāšanu, saskata iespējas uzlabot esošo situāciju. Spēj piedāvāt jaunus risinājumus vai uzlabotus produktus. Prot grupās izstrādāt biznesa ideju un produkta attīstības koncepciju. Spēj testēt un noteikt radītajam produktam nepieciešamos pielāgojumus un uzlabojumus. Prot izveidot produkta zīmolu un stāstu. Modelē produkta cenu, lietojot cenas noteikšanas metodes, un novērtē cenas konkurētspēju. Prot plānot, izveidot un izvērtēt atbilstošu stratēģiju produkta virzībai mērķtirgū; izprot apmierināta klienta nozīmi uzņēmuma darbībā. Demonstrē prasmi izvēlēties ilgtspējīgus risinājumus. Izmantojot piemērus, prot noteikt intelektuālā īpašuma un autorības daudzveidīgo aspektu lietojuma iespējas.
Komplekss sasniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> Lieto dažādas izpētes metodes, lai identificētu patērētāju problēmas, vēlmes un vajadzības. Izmantojot radošo un dizaina domāšanu patērētāju problēmu risināšanā, grupās izveido biznesa ideju un produkta attīstības koncepciju, līdz ar to iegūst praktisku pieredzi uzņēmējdarbībā. 	<ul style="list-style-type: none"> Attīsta ieradumu plānot un vadīt savu izziņas procesu, ieviešot jaunus risinājumus un patstāvīgi veidojot biznesa ideju un produktu. Attīsta ieradumu strādāt grupā un lietot induktīvo un deduktīvo domāšanas metodi (domā gan sava kā skolēna uzņēmuma, gan dažādu lokālu un starptautisku uzņēmumu perspektīvā).

Komplekss sasniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> • Produkta attīstībā lieto inovācijas, zinātniski tehnisko progresu un ilgtspējīgus risinājumus individuāla un kopīga labuma radīšanai sabiedrības un ekonomikas attīstībā. • Plāno, īsteno un izvērtē atbilstošu stratēģiju produkta virzībai tirgū, lai nogādātu produktu no ražotāja līdz patērētājam, izveidojot produkta zīmolu un stāstu, modelējot cenu un komunikācijas un pārdošanas mērķus. • Prezentē savu biznesa ideju un produktu. • Prot noteikt intelektuālā īpašuma un autorības daudzveidīgo aspektu lietojuma iespējas savai biznesa idejai un produktam. 	<ul style="list-style-type: none"> • Attīsta ieradumu radīt idejas, balstoties datos, kas iegūti, lietojot dažādas izpētes metodes. • Attīsta ieradumu testēt un uzlabot savu piedāvājumu. • Attīsta ieradumu izvēlēties ilgtspējīgus risinājumus. • Attīsta ieradumu meklēt, analizēt un salīdzināt informāciju un veidot secinājumus. • Attīsta ieradumu pieņemt argumentētus un faktos balstītus lēmumus. • Attīsta ieradumu aizsargāt paša un citu radītus produktus. • Attīsta ieradumu novērtēt inovāciju nozīmi sabiedrības un ekonomikas attīstībā. • Attīsta ieradumu rūpēties par savu un kopīgo labumu, pilnvērtīgi piedaloties sociālajā un ekonomiskajā dzīvē.
<p>Jēdzieni: dizaina domāšana, biznesa ideja, produkts, patērētāji, intelektuālais īpašums, inovācija, ilgtspēja, mērķtirgus, zīmols, produkta virzība tirgū, cena, produkta pievienotā vērtība, e-komercija.</p>	

Temata apguves norise

<p>Intelektuālais īpašums</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izmantojot skolotāja piedāvātos materiālus, iepazīstas ar dažādiem tehnoloģiskajiem sasniegumiem, izvēlas vienu, veido sarakstu, kādos sabiedrībai nozīmīgos produktos esošais sasniegums tiek izmantots, un izpēta, kādi ieguvumi ir uzņēmumam, patentējot minēto izgudrojumu. • Izmantojot interneta resursus, noskaidro, kādi uzņēmumi pēdējos gados saņēmuši apbalvojumus “Gada preču zīme Latvijai” un “Gada preču zīme pasaulei”, un veido uzskaitījumu, kāda ir intelektuālā īpašuma aizsargāšanas nozīme.
<p>Produkts kā problēmu risinājums, inovācijas. Produkta pievienotā vērtība</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Veic pētījumu (izvēloties vienu no veidiem: novērojumu, aptauju, fokusgrupu, interviju) par patērētāju problēmām, vajadzībām un vēlmēm. • Grupās ģenerē problēmu risinājumus, izmantojot piedāvātās ideju radīšanas metodes (piemēram, <i>push and pull</i>, prātavētra, problēmsituāciju aplis). • Nošķir ideju no biznesa idejas. • Izmanto radošo un dizaina domāšanu, lai piedāvātu jaunu produktu vai esoša produkta uzlabojumu, pamato produkta nepieciešamību un novitāti. • Prezentē un izvērtē savas un klasesbiedru biznesa idejas un produktus, izvērtējot to sociālo aspektu: kāda būs produkta sociālā pievienotā vērtība, kāda būs pozitīvā sociālā ietekme, kāds labums sabiedrībai; sniedz savstarpējo atgriezenisko saiti par biznesa idejām un produktiem, ņemot vērā atgriezenisko saiti, grupās izveido turpmāko darbības plānu. • Grupās izstrādā sava biznesa modeļa pirmo kanvu.

<p>Produkta attīstības stratēģijas</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstas ar operatīvo un stratēģisko mērķu būtību un nozīmi uzņēmējdarbības vadīšanā. • Analizē esošus uzņēmējdarbības piemērus novadā, valstī un pasaulē, izstrādājot pieņemumus par konkrētā uzņēmuma īstermiņa un ilgtermiņa mērķiem un to ietekmi uz produkta attīstību (var kontekstā ar produkta dzīves ciklu). • Izstrādā savas uzņēmējdarbības idejas produkta attīstības scenāriju, ņemot vērā uzņēmuma iekšējos apstākļus (piemēram, resursi, iespējas) un ārējo vidi (piemēram, konkurenci, finansējuma piesaisti, valsts lomu). • Izstrādā produkta attīstības plānu (mērķis, laika plānojums, veicamie uzdevumi konkrētos laika posmos, nepieciešamie resursi).
<p>Tirgus izpēte, mērķtirgus analīze</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grupās raksturo sava produkta tirgu: apraksta tirgus nozīmīgākās pazīmes un attīstības tendences. • Grupās definē produkta mērķauditoriju, izveidojot vismaz divus dažādus mērķauditorijas segmentus un aprakstot katra segmenta demogrāfiskās pazīmes, pirktspēju un dzīvesstilu, intereses, attieksmes un viedokļus, iepirkšanās paradumus. • Grupās izpēta nozīmīgākos konkurentus (atrašanās vieta, sortiments, apkalpošana, cenas, pircēju piesaistīšanas metodes). • Grupās izvērtē savas biznesa idejas iespējas tirgū un atbilstību tirgus tendencēm, kā arī iespējas un draudus, salīdzinot ar konkurentiem. • Grupās atgriežas pie sava biznesa modeļa kanvas, ja nepieciešams, to koriģē un papildina. • Prezentē un izvērtē savu un klasesbiedru tirgus izpēti, izvērtējot analīzes kvalitāti. Jautājumu piemēri. <ul style="list-style-type: none"> – Kā produkta attīstībā tiek ņemtas vērā tirgus attīstības tendences? – Kā definēta mērķauditorija un tās segmenti? – Kā ņemti vērā netiešie konkurenti? – Kā novērtētas idejas iespējas un draudi? • Sniedz savstarpējo atgriezenisko saiti par tirgus analīzi; ņemot vērā atgriezenisko saiti, grupās definē nepieciešamos uzlabojumus.
<p>Produkta prototips, produkta stāsts</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Grupās izveido produkta prototipu/detalizētu produkta skici. • Grupās veic pētījumu (novērojumu, eksperimentu, aptauju, fokusgrupu, interviju), testējot mērķauditorijas pieredzi ar produkta prototipu, pārbaudot, vai produkta paredzētās īpašības atbilst lietotāja pieredzei. • Grupās veic produktam nepieciešamos pielāgojumus un uzlabojumus, izgatavojot gala risinājumu. • Grupās apraksta produktu, tā īpašības, vērtību un ražošanas procesu, kā arī rada produkta zīmolu un stāstu, parādot lietošanas ieguvumus un iesaiņojumu. • Grupās modelē produkta cenu, izmantojot kādu no cenas noteikšanas metodēm, kā arī novērtē cenas konkurētspēju. • Grupās atgriežas pie sava biznesa modeļa kanvas, ja nepieciešams, to koriģē vai papildina. • Prezentē un izvērtē savus un klasesbiedru produktu stāstus, izvērtējot to saskaņotību. Jautājumu piemēri. <ul style="list-style-type: none"> – Kā produkta stāstā atklājas produkta īpašības, vērtības un lietošanas ieguvumi? – Kā zīmols atklāj produktu? – Kā iesaiņojums atklāj produktu? – Kā produkta cena komunicē produkta vērtību? • Sniedz savstarpējo atgriezenisko saiti par produktu stāstiem; ņemot vērā atgriezenisko saiti, grupās definē nepieciešamos uzlabojumus.

<p>Produkta virzība tirgū</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nošķir reklāmu, sociālo mārketingu un sabiedriskās attiecības. • Grupās izvirza komunikācijas un pārdošanas mērķus, kā arī kritērijus mērķu izvērtēšanai. • Izpēta informācijas resursus par savas mērķauditorijas mediju lietošanas paradumiem, izvēlas piemērotākos informācijas kanālus mērķauditorijas uzrunāšanai un pamato savu izvēli. • Grupās atbilstoši mērķauditorijas segmentiem izstrādā un īsteno produkta pārdošanas veicināšanas pasākumus laika plānā, definējot galvenos vēstījumus, izmantojamās tekstus, attēlus un atslēgas vārdus. • Atgriežas pie sava biznesa modeļa kanvas, ja nepieciešams, to korigē vai papildina. • Grupās pēc iepriekš definētiem kritērijiem izvērtē savu stratēģiju produkta virzībai tirgū, salīdzinot ar izvirzītajiem komunikācijas un pārdošanas mērķiem, kā arī veic pielāgojumus un uzlabojumus.
<p>E-komercija</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstas ar veiksmīgākajiem e-komercijas piemēriem un veido e-komercijas priekšrocību un trūkumu sarakstu. • Analizē e-komercijas rādītājus Latvijā un pasaulē. • Pēta likumus, kas aizsargā patērētāja tiesības e-komercijā. • Spriež par savas biznesa idejas attīstības iespējām un draudiem e-komercijā.

4. Praktiskā uzņēmējdarbība un finansēšanas avoti

Laiks temata apguvei: 30 % no kopējā stundu skaita.

Temata apguves mērķis: izveidot savas biznesa idejas īstenošanas plānu – apkopojot nepieciešamos resursus, veicot saimnieciskās darbības uzskaiti, analizējot uzņēmuma finanšu rādītājus un pieņemot argumentētu lēmumu par uzņēmuma turpmākajiem stratēģiskajiem mērķiem.

Sasniedzamie rezultāti: S.O.1.4., S.O.3.3., S.O.3.5., S.O.3.7., S.A.3.1., S.A.3.6., S.A.3.13.

Ziņas	Prasmes
<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomikas pamatproblēma ir ierobežotie resursi un neierobežotās vajadzības, tāpēc uzņēmējam ir jāpārzina tam pieejamie resursi un to efektīva izmantošana – savienojot resursus tā, lai radītu produktu ar pievienoto vērtību. • Uzņēmējdarbības plānošanas, īstenošanas un vadīšanas procesā ir jāpieņem dažādi lēmumi un jāuzņemas riski, tāpēc būtiski ir saprast, ka katram lēmumam ir alternatīvas izmaksas un no kā uzņēmējs atsakās, izvēloties kaut ko citu. • Lai uzsāktu uzņēmējdarbību, ir nepieciešams finansējums, bet ne vienmēr ir uzkrājums, ko ieguldīt, tāpēc izšķir dažādus finansēšanas avotus, ko uzņēmējs var iegūt finansējuma piesaistīšanai, piemēram, kredīts, investors, stipendijas konkursos. • Būtiski atcerēties, ka uzņēmējdarbības mērķis ir peļņas gūšana un tam pamatā ir uzņēmuma finanšu pārvaldīšana – bilances sastādīšana, naudas plūsmas un peļņas-zaudējumu aprēķināšana. • Uzņēmējdarbība ir viens no tautsaimniecības virzītājspēkiem un labklājības stūrakmeņiem, tā nodrošina ar darba vietām, piedāvā tirgū preces un pakalpojumus, uzlabo infrastruktūru un rada būtiskus nodokļu ieņēmumus. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prot sastādīt biznesa idejas īstenošanai nepieciešamo resursu sarakstu, identificēt resursu tirgus cenas un aprēķināt idejas īstenošanas izmaksas. • Demonstrē prasmi noteikt alternatīvas izmaksas saviem lēmumiem un pieņemt efektīvu lēmumu atbilstoši savām vēlmēm un vajadzībām. • Spēj atpazīt un salīdzināt dažādus uzņēmējdarbības finansēšanas avotus, to priekšrocības un trūkumus, kā rezultātā izvēlēties savam uzņēmējdarbības modelim un situācijai vispiemērotāko finansēšanas avotu. • Prot analizēt populārus uzņēmējdarbības modeļus (piemēram, sociāli uzņēmumi, aprites ekonomikas modelis, influenceru mārketing) un uzņēmējdarbības posmus (jaunuzņēmumi, “vienradži”). • Demonstrē prasmi salīdzināt dažādus uzņēmējdarbības atbalsta instrumentus. • Spēj veikt saimnieciskās darbības uzskaiti – identificēt uzņēmuma ieņēmumus un izdevumus. • Prot orientēties gada pārskata dokumentos (bilance, peļņas un zaudējumu aprēķins, naudas plūsma), aprēķināt uzņēmuma finanšu rādītājus (rentabilitāti, likviditāti, finanšu sviru) un izdarīt argumentētus secinājumus, pamatojoties uz rādītājiem.
Komplekss sasniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> • Izveido savas biznesa idejas īstenošanas plānu – apkopojot nepieciešamos resursus, veicot saimnieciskās darbības uzskaiti un aprēķinot uzņēmuma finansiālos un finanšu analīzes rādītājus. • Skaidro dažādu uzņēmējdarbības atbalsta rīku priekšrocības un trūkumus uzņēmuma attīstībā un uzņēmējdarbības nozīmi tautsaimniecībā. 	<ul style="list-style-type: none"> • Attīsta ieradumu veidot argumentētus un faktos balstītus lēmumus. • Attīsta ieradumu strādāt grupā un lietot induktīvo un deduktīvo domāšanas metodi.
<p>Jēdzieni: ražošanas resursi, ražošanas faktori, alternatīvas izmaksas, “biznesa eņģeļi”, pūļa jeb kolektīvās finansēšanas avoti, jaunuzņēmumi (<i>start up</i>), “vienradži”, biznesa inkubatori, bilance, naudas plūsma, peļņas vai zaudējuma aprēķins, rentabilitāte, nodokļi.</p>	

Temata apguves norise

<p>Uzņēmuma resursi un procesi. Kas man jau ir? Ko es varu iegūt un kur? Kā notiks ražošanas process? (Pēc tam, kad skolēns ir definējis savu biznesa ideju.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Vingrinās izprast uzņēmumiem nepieciešamos resursus un grupēt tos, salīdzinot dažādus nozares uzņēmumus (piemēram, rūpniecība un pakalpojumu joma). • Grupē ražošanas resursus un skaidro to būtību ražošanas procesos. • Apraksta savas uzņēmējdarbības idejas ražošanas procesu – no idejas līdz produktam. • Apkopo savas uzņēmējdarbības idejas ražošanai nepieciešamos resursus – izpēta un aprēķina aptuvenās izmaksas. <p>Iespējama vieslekcija: pašvaldības, vietējās uzņēmējbidrības pārstāvis par to, kādi resursi un priekšrocības/izaicinājumi ir novadā.</p>
<p>Alternatīvās izmaksas. Kādas ir manu izvēļu alternatīvās izmaksas?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Skaidro alternatīvās izmaksas būtību, izmantojot piemērus. • Izstrādā savas uzņēmuma darbības scenārijus un katram scenārijam aprēķina alternatīvās izmaksas. • Pieņem un skaidro izvēlēto scenāriju, pamatojot savu lēmumu ar veiktajiem aprēķiniem.
<p>Uzņēmējdarbības finansēšanas avoti un atbalsta rīki – kredītu veidi, “biznesa eņģeļi”, kolektīvās finansēšanas avoti, biznesa inkubatori</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Klases diskusijā apspriež skolotāja dotu biznesa piemēru, kam nepieciešams iegūt finansējumu, lai uzsāktu darbību (piemēram, velosipēdu uzlīmes); skolotājs veic ideju apkopojumu. • Izmantojot dažādus informācijas avotus, skolotāja dotus materiālus (piemēram, pieejams tiešsaistē: https://www.naudasskola.lv/mana-ekonomika/limeni/7-9/uznemejs/uznemumu-finansejuma-avoti) un/vai interneta resursus, meklē dažādus finansējumu avotu izskaidrojumus un veido tabulu par priekšrocībām un trūkumiem. • Iepazīstoties ar piedāvātajām dažādu situāciju analīzēm, grupā nosaka, kurš no pieejamajiem finansējumiem konkrētajā gadījumā ir vai nav iespējams un kāpēc, kuru no finansējuma avotiem būtu visizdevīgāk izmantot un kāpēc. • Komandā izvēlas vienu no finansējuma avotiem savas biznesa idejas attīstīšanai un veikto izvēli pamato ar trīs argumentiem. <p>Iespējama vieslekcija: Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) biznesa inkubatoros, komercbankas, “Altum” vai “Zied zeme” pārstāvis, uzņēmējs u. c.</p>
<p>Populāras uzņēmējdarbības tendences – aprites un sociālie uzņēmumi, jaunuzņēmumi (start up), “vienradži” (jaunuzņēmumi, kuru vērtība sasniegusi vienu miljardu dolāru)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstoties ar grupās dotiem dažādu populāru uzņēmumu piemēriem, atrod informāciju par šo uzņēmumu darbību. • Veido digitālus bukletus/videomateriālus vai prezentācijas, sniedzot būtiskāko informāciju par izvēlēto biznesa modeli – ar ko tas atšķiras no tradicionālajiem biznesa modeļiem, kāpēc tas kļuvis populārs, kādu pievienoto vērtību sniedz. • Pēc informācijas prezentēšanas iesaistās diskusijā par jaunajām uzņēmējdarbības tendencēm un izvirza hipotēzes nākotnes uzņēmējdarbības scenārijiem, pamatojoties uz izmaiņām ieradumos, vērtībās, tehnoloģisko un digitālo attīstību, zinātnes atklājumiem utt. <p>Iespējama vieslekcija: kāds jaunuzņēmums (Rīgas Tehniskās universitātes, Latvijas Universitātes biznesa inkubatoru biedri).</p>

<p>Saimnieciskās darbības uzskaitē – uzņēmuma ieņēmumi un izdevumi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstoties grupās ar vienu doto uzņēmuma piemēru, identificē, kas uzņēmumam rada ieņēmumus, kādi ir izdevumi (ražošanas izmaksas pieejamas tiešsaistē: https://www.naudasskola.lv/mana-ekonomika/skolotajiem/limeni/10-12/uznemejs/razosanas-izmaksas). • Klases diskusijā pārrunā piemēru un kopīgi definē jēdzienus: ieņēmumi, izmaksas (visu veidu izmaksas), peļņa. • Pamatojoties uz veikto produktu ražošanai nepieciešamo resursu izpēti un izmaksu aprēķināšanu, skolēnu komandas veic saimnieciskās darbības uzskaiti – plānojot uzņēmuma ieņēmumus (cena x plānotais pārdotais daudzums) un izmaksas (ražošanas izmaksas pret plānoto saražoto apjomu). • Komandās aprēķina bezzaudējuma punktu – cik būtu nepieciešams saražot un pārdot par konkrēto cenu, lai uzņēmums neciestu zaudējumus, un no kuras pārdotās produkta vienības uzņēmums sāks gūt peļņu.
<p>Uzņēmuma finansiālie un finanšu analīzes rādītāji – bilance, naudas plūsma, peļņas un zaudējuma aprēķins, rentabilitāte</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstas ar finanšu pārskata analīzi (kas ir un kā atšķirt ieņēmumus, izdevumus, aktīvus un pasīvus). • Analīzē jau pastāvoša uzņēmuma bilances posteņus, meklē skaidrojumu un konspektē finansiālo un finanšu analīzes rādītāju jēdzienus (pieejams tiešsaistē: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/uznemejs/uznemejdarbibas-finanses/tabulas/metadati-komersantu-finansialie-un-finansu), klases diskusijā pārrunā bilances posteņus un izmantotos jēdzienus. • Sastāda vienkāršotu bilanci savai biznesa idejai. • Vingrinās sastādīt naudas plūsmu konkrētam periodam (piemēram, septembris–maijs), plāno ieņēmumus un izmaksas pa mēnešiem, kā arī pamato plānotos norādītos pārdošanas apjomus. • Pēc naudas plūsmas aprēķināšanas apskata un klasē kopīgi pārrunā peļņas un zaudējumu tabulu, pēc tam to veido savai biznesa idejai; analizē iegūtos rezultātus un plāno turpmāko darbību. • Grupās vingrinās aprēķināt uzņēmējdarbības rentabilitātes rādītājus, risinot skolotāja piedāvātus uzdevumus. • Izmantojot sava uzņēmuma finanšu aprēķinus, aprēķina uzņēmējdarbības rentabilitātes rādītājus. <p>Iespējama vieslekcija: praktizējošs grāmatvedis.</p>
<p>Nodokļi uzņēmējdarbībā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Klases diskusijā vai mazākās grupās pārrunā, kāda ir uzņēmumu nozīme tautsaimniecībā, piemēram, infrastruktūra, darba vietas, lokāla preču un pakalpojumu daudzveidība, starptautiskā tirdzniecība. • Izpēta, kādus nodokļus maksā uzņēmumi, kā šie nodokļi tiek izmantoti un kādu daļu no valsts/pašvaldības budžeta tie veido. • Grupā veic pētniecisko darbu – salīdzina X valsts [katrai grupai iedalīts citas valsts piemērs] nodokļu slogu uzņēmējiem ar Latviju (kādus nodokļus jāmaksā, kāda ir likme, kāds dažādās aptaujās tiek uzrādīts uzņēmēju noskaņojums). Pētījuma rezultātā izdara secinājumus un ieteikumus (politiskās rīcības rekomendācija). • Dalās ar pētījuma rezultātiem, secinājumiem un ieteikumiem, pēc visām prezentācijām diskutē par nodokļu nozīmi uzņēmējdarbībā (ieguvumi sabiedrībai, slogs uzņēmējiem). <p>Iespējama vieslekcija: uzņēmējs vai pašvaldības/Valsts ieņēmumu dienesta pārstāvis.</p>

5. Ekonomikas likumsakarības un tautsaimniecības izaugsmes priekšnosacījumi

Laiks temata apguvei: 15 % no kopējā stundu skaita.

Temata apguves mērķis: izprast valsts ekonomiskās attīstības rādītājus un spēt veidot argumentētus priekšlikumus ilgtspējīgai valsts attīstībai; saskatīt likumsakarības, domāt un pieņemt sociāli atbildīgus, taisnīgus un zināšanās balstītus lēmumus lokālā un globālā kontekstā.

Sasniedzamie rezultāti: S.O.2.5., S.O.2.6., S.A.1.7., S.A.2.5., S.A.3.7.

Ziņas	Prasmes
<ul style="list-style-type: none"> Uzņēmējdarbība ir viens no tautsaimniecības stūrakmeņiem, kas mijiedarbojas ar valsti notiekošajiem procesiem un veicina kopējo labklājības pieaugumu. Uzņēmējdarbībai ir svarīga loma valsts budžeta un pašvaldību kopbudžeta ieņēmumu palielināšanā, ņemot vērā nodokļu maksājumus, kas tiek veikti tiešā un netiešā veidā. Būtiski izvērtēt uzņēmējdarbības lomu lokālā, nacionālā un starptautiskā kontekstā – sākot no darba piedāvājuma palielināšanās, infrastruktūras uzlabošanās, bezdarba samazināšanās, tehnoloģiskā progresa un daudzveidīga preču/pakalpojumu klāsta līdz sadarbības veidošanai starptautiskajā tirdzniecības arēnā. Latvijai ir nepieciešams sevi identificēt kā patstāvīgu, unikālu un resursiem bagātu valsti, kurai ir potenciāls attīstīties un konkurēt konkrētās nozarēs. Tikpat svarīgi ir analizēt un stratēģiski plānot attīstību starptautiskajā tirdzniecībā, izvērtējot priekšrocības, trūkumus, izaicinājumus un iespējas. Indivīda sociāli atbildīga un taisnīga rīcība ir būtisks priekšnoteikums kopējā labklājības līmeņa paaugstināšanai. 	<ul style="list-style-type: none"> Prot sameklēt, atlasīt un analizēt ekonomikas izaugsmes rādītājus, dažādus alternatīvus valsts labklājības mērus un tiesisko regulējumu, lai izskaidrotu valsts attīstības līmeni Latvijā un veiktu starpvalstu salīdzinājumus konkrētā laikposmā. Demonstrē prasmi analizēt informāciju par Latvijas valsts budžetu un pašvaldību kopbudžetu, tā izlietojuma sadalījumu; izvērtē, kā Eiropas Savienības daudzgadu budžets atbilst nacionālām un vietējām prioritātēm; izveido priekšlikumus jaunām iniciatīvām, kas sekmētu valsts attīstību ilgtermiņā. Prot diskutēt par cilvēku vajadzībām, vērtībām un analizēt dažādas taisnīguma izpratnes, lai veicinātu taisnīgu attieksmi pret visiem sabiedrības locekļiem, piedalās/vada sabiedrības labklājības veicināšanas un sabiedrības kopīgo interešu īstenošanas aktivitātes. Demonstrē prasmi analizēt dažādu saimniecības nozaru un uzņēmumu attīstības iespējas, izvērtējot konkurētspēju, nepieciešamos resursus un attīstības priekšnoteikumus; prot noteikt iespējamus riskus un izstrādāt priekšlikumus to novēršanai.
Komplekss sniedzamais rezultāts	Ieradumi
<ul style="list-style-type: none"> Izvērtējot valsts attīstības rādītājus, spēs saskatīt likumsakarības lokālā un globālā kontekstā, pieņemt sociāli atbildīgus un taisnīgus lēmumus, kas balstīti uz zināšanām, un, ņemot vērā riskus un ieguvumus, veidot argumentētus priekšlikumus ilgtspējīgai valsts attīstībai. 	<ul style="list-style-type: none"> Meklēt, kritiski izvērtēt, pārbaudīt, atlasīt, analizēt un lietot informāciju, lai piedalītos diskusijā, argumentētu savu viedokli un izstrādātu priekšlikumus.
<ul style="list-style-type: none"> Jēdzieni: valsts budžets, pašvaldības budžets, reālais IKP, potenciālais IKP, ekonomikas izaugsme, tautas attīstības indekss. 	

Temata apguves norise

<p>Latvijas ekonomikas attīstības līmenis un starpvalstu salīdzinājums</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Meklē, atlasa un, izmantojot skolotāja piedāvātos resursus, iepazīstas ar informāciju par ekonomikas izaugsmes rādītājiem – kas un kādi ir ekonomikas izaugsmes rādītāji. • Analizē ekonomikas izaugsmes rādītājus, dažādus labklājības mērus un tiesisko regulējumu. • Skaidro valsts ekonomiskās attīstības līmeni Latvijā un veic starpvalstu salīdzinājumus konkrētā laikposmā. • Izstrādā ziņojumu “Latvijas valsts ekonomiskā attīstība un X valsts ekonomiskās attīstības salīdzinājums no x. līdz y. gadam”. • Prezentē izstrādāto ziņojumu un izdara secinājumus. <p>Iespējama vieslekcija: Ekonomikas ministrija, Labklājības ministrija.</p>
<p>Latvijas valsts, pašvaldību un Eiropas Savienības budžets – prioritātes un izlietojums</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Iepazīstas ar informāciju par pašvaldības budžetu – prioritātēm, ieņēmumiem, izdevumu sadalījumu. • Veido 3–5 secinājumus par pašvaldības budžeta ieņēmumiem, izdevumiem, prioritātēm un izstrādā priekšlikumus, kā palielināt ieņēmumus, kur novirzīt izdevumus, kāpēc. • Iepazīstas ar informāciju par valsts budžetu – prioritātēm, ieņēmumiem, izdevumu sadalījumu. • Veido 3–5 secinājumus par valsts budžeta ieņēmumiem, izdevumiem, prioritātēm un izstrādā priekšlikumus, kā palielināt ieņēmumus, kur novirzīt izdevumus, kāpēc. • Izvērtē, kā Eiropas Savienības daudzgadu budžets atbilst nacionālām un vietējām prioritātēm. • Veido priekšlikumus jaunām iniciatīvām, kas sekmētu valsts attīstību ilgtermiņā. • Izveidotos secinājumus un priekšlikumus par pašvaldības, valsts un Eiropas Savienības budžetu apkopo digitālā bukletā un prezentē klasē; pēc prezentācijām piedalās diskusijā. <p>Iespējama vieslekcija: Finanšu ministrija, vietējā pašvaldība.</p>
<p>Sociāli atbildīga un taisnīga rīcība kopējās labklājības veicināšanā</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Piedalās diskusijā par cilvēku vajadzībām, vērtībām un analizē dažādas taisnīguma izpratnes, lai veicinātu taisnīgu attieksmi pret visiem sabiedrības locekļiem. • Grupās identificē jomas, kur nepieciešami sabiedrības (kopējas vai konkrētas grupas, piemēram, cilvēki ar invaliditāti, pensionāri, mazākumtautības) labklājības veicinoši pasākumi. • Izvēlas vienu jomu, kurā izstrādā un vada vai piedalās labklājības veicināšanas un sabiedrības kopīgo interešu īstenošanas aktivitātē. <p><i>* Skolēni var sadarboties ar kādu organizāciju vai uzņēmumiem, kas jau īsteno labklājību veicinošas aktivitātes, piedalīties un palīdzēt.</i></p> <p>Iespējama vieslekcija: Labklājības ministrija, NVO, sociālie uzņēmumi.</p>

Saimniecisko nozaru un uzņēmumu attīstības iespējas

- Veic pētījumu par nākotnes profesijām vai nozarēm ar nākotnes potenciālu (var uzaicināt kādu universitātes pārstāvi, karjeras speciālistu vai savas jomas ekspertu, kas iezīmē nākotnes tendences).
- Klasē diskutē par dažādām nozarēm un to iespējamām izmaiņām nozares darbībā.
- Pāros vai grupās izvēlas sev interesējošu nozari (jo dažādākas būs skolēnu izvēles, jo interesantāka un vērtīgāka diskusija).
- Analizē izvēlētās saimnieciskās nozares un tajā darbojošos uzņēmumu attīstības iespējas, izvērtējot konkurētspēju, nepieciešamos resursus un attīstības priekšnoteikumus.
- Nosaka konkrētās jomas iespējamus riskus un izstrādā priekšlikumus to novēršanai.
- Prezentē izvēlētās nozares un tajā darbojošos uzņēmumu attīstības iespējas un priekšlikumus risku novēršanai vai radīto negatīvo seku mazināšanai, salīdzina dažādas nozares, identificējot kopīgo un atšķirīgo.

Iespējama vieslekcija: Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA), Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK), Ekonomikas ministrija, karjeras konsultanti, cilvēkresursu (HR) atlases speciālisti.

Pielikumi

1. pielikums. Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā

Optimālajā apguves līmenī

S.O.1.1. Pamatojoties uz paša veidoto savas personības raksturojumu, vērtē savas stiprās un vājās puses, izvirza dzīves mērķus un darbojas, lai prognozētu, patstāvīgi pieņemtu atbildīgus un izsvērtus lēmumus par savu nākotnes darbības jomu (karjeru), ņemot vērā informāciju par izmaiņām darba tirgū, respektējot vajadzības un vērtības.

S.O.1.4. Nosaka piemēros balstītas sakarības un prognozē tiesisko risinājumu situācijām, kur iespējama juridiskās atbildības iestāšanās, lai kritiski vērtētu tiesību principu darbību realitātē un brīvību ierobežojuma būtību.

S.O.1.5. Rūpējoties par sevi un līdzcilvēkiem, veicinot personisko izaugsmi, izvērtē savas iespējas un vajadzības. Iesaistās dažādās sociālās aizsardzības – sociālās politikas – aktivitātēs.

S.O.2.5. Analizē ekonomikas izaugsmes rādītājus un dažādus labklājības mērus, tiesisko regulējumu un ekonomikas virzītājspēkus, lai izskaidrotu valsts attīstības līmeni Latvijā un veiktu starpvalstu salīdzinājumus konkrētā laikposmā.

S.O.2.6. Analizē Latvijas valsts budžetu un pašvaldību kopbudžetu, tā izlietojuma sadalījumu. Izvērtē, kā Eiropas Savienības daudzgadu budžets atbilst nacionālām un vietējām prioritātēm. Veido priekšlikumus jaunām iniciatīvām, kas sekmētu valsts attīstību ilgtermiņā.

S.O.2.7. Ar kopējā pieprasījuma un piedāvājuma jēdzienu palīdzību modelē monetārās un fiskālās politikas lēmumu mijiedarbību, lai noteiktu piemērotākās politikas izvēli.

S.O.3.2. Attīstot uzņēmējdarbībai svarīgās komunikācijas prasmes, nosaka patērētāju problēmas un piedāvā jaunus risinājumus vai uzlabotus produktus, kas varētu veicināt attīstību un ilgtspēju.

S.O.3.3. Modelē sava uzņēmuma darbību, tā būtiskākos resursus un procesus ražošanā un pakalpojuma sniegšanā, lai plānotu savu komercdarbību.

S.O.3.4. Pēta dažādus darba samaksas variantus Latvijā, lai, balstoties uz darba tiesību sistēmu un spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, skaidrotu samaksu ietekmējošos faktorus un atšķirības dažādās valstīs.

S.O.3.5. Nosaka dažādus uzņēmējdarbības riskus un to novēršanas iespējas, lai plānotu tiesiskās aizsardzības pasākumus un garantētu finanšu līdzekļu un īpašuma drošību.

S.O.3.6. Analizē dažādus finanšu līdzekļu izlietojuma un ieguldījuma veidus, finanšu pakalpojumu cenas, alternatīvas izmaksas un to ietekmi uz personīgo budžetu.

S.O.3.7. Raksturo saimniecības nozaru izvietojuma likumsakarības valstīs, reģionos un pasaulē, novērtējot teritorijas saimniecības attīstību ietekmējošo faktoru nozīmi.

S.O.6.1. Salīdzina informācijas avotu daudzveidību pēc noteiktiem kritērijiem, nosaka to uzticamību. Apkopo šo informāciju un secina. Izmanto uzticamos avotos gūto informāciju saviem mācību mērķiem.

S.O.6.2. Atšķir zinātniskās izziņas formas no zinātnes alternatīvām, kritiski izvērtē avotus, interpretē faktus un vispārina teorētisko pamatu, lai iegūtu patiesu informāciju un radītu jaunas zināšanas.

S.O.6.3. Izmanto falsificētas informācijas pārbaudes kritērijus un metodes, analizē mediju saturu un tajā atšķir faktus, atpazīst manipulāciju un izplatītākās loģikas kļūdas.

S.O.6.4. Analizē viedokļu līderu komunikāciju virtuālajā (digitālajā) telpā un laikā, lai vērtētu izvēlētās komunikācijas kultūras ietekmi uz sociālajiem procesiem un indivīda paradumiem.

S.O.6.5. Sadarbojas, apgūstot prasmes objektīvi analizēt informāciju komunikācijā, veido deduktīvus un induktīvus spriedumus, praktiski izzina uztveres un vērtēšanas prasmju nozīmi informācijas apstrādē.

Augstākajā apguves limeni

S.A.1.6. Analizē dažādus tiesiskus strīdus un tiesiskās attiecības tajos, piemeklē tām atbilstošas regulējošās normas, prognozē tiesisko risinājumu situācijām, veido argumentētus secinājumus par tiesībaizsardzības mehānismiem.

S.A.1.7. Diskutē par cilvēku vajadzībām, vērtībām un analizē dažādas taisnīguma izpratnes, lai veicinātu taisnīgu attieksmi pret visiem sabiedrības locekļiem, piedalās/vada sabiedrības labklājības veicināšanas un sabiedrības kopīgo interešu īstenošanas aktivitātes.

S.A.2.2. Izvērtē pārvaldes un labas pārvaldības nepieciešamību, sabiedrības iesaisti un konsultāciju procesu, salīdzina sociālo partneru (darba devēju un arodorganizāciju) dialoga iespējas, lai salāgotu divu pušu – darba devēju un darba ņēmēju – intereses, izstrādā sociāli atbildīgas iniciatīvas, ņemot vērā sociālās, politiskās un ekonomiskās problēmas sabiedrībā.

S.A.2.5. Diskutē par valsts un pašvaldību politiku un iespējām veicināt Latvijas un pašvaldību ilgtermiņa attīstību, skaidro valstu un pašvaldību konkurētspēju ietekmējošos faktorus un analizē Latvijas un atsevišķu pašvaldību konkurētspējas priekšrocības (t. sk. cilvēkresursu nozīmi).

S.A.2.6. Skaidro sakarību starp konkurenci, ražošanas faktoru izmantošanas efektivitāti un valsts vai pašvaldības labklājības līmeni. Spēj argumentēt, kādos gadījumos ar regulējumu noteikti ierobežojumi palielina sabiedrības labklājību un kādos gadījumos rada labklājību samazinošas tirgus barjeras.

S.A.3.1. Aizsargā paša un citu radītus produktus. Izmantojot piemērus, nosaka intelektuālā īpašuma un autorības daudzveidīgo aspektu lietojuma iespējas.

S.A.3.2. Diskutē par zinātnes kā ilgtspējīga resursa nozīmi, ar piemēriem pamato atklājumu un inovāciju nozīmību sabiedrības un ekonomikas attīstībā, lai attīstītu jaunu vērtību vai produktu.

S.A.3.5. Izmantojot radošo un dizaina domāšanu, saskata iespējas uzlabot esošo situāciju. Grupās izstrādā biznesa ideju un plānu, saimniecības nozares attīstības plānu vai produkta attīstības koncepciju dažādos mērogos un prognozē produkta virzības stratēģiju tirgū.

S.A.3.6. Pārlicinās par saimnieciskās darbības finansēšanas iespējām, realizē savu produkciju vietējas nozīmes uzņēmējdarbības pasākumos, lai, veicot saimnieciskās darbības uzskaiti, analizētu savas uzņēmējdarbības rentabilitāti.

S.A.3.7. Analizē dažādu saimniecības nozaru un uzņēmumu attīstības iespējas, izvērtējot konkurētspēju, nepieciešamos resursus un attīstības priekšnoteikumus, nosaka iespējamus riskus un izstrādā priekšlikumus to novēršanai.

S.A.3.8. Argumentē cilvēkresursu nozīmību uzņēmējdarbībā, raksturo galvenās cilvēkresursu vadīšanas darbības uzņēmumā un to atšķirības dažādu nozaru uzņēmumos. Analizē dažādu paaudžu darbinieku motivējošos faktorus.

S.A.3.11. Atšķir dažādus finanšu tirgus un to īpatnības (banku sektors un aizdevumi/uzkrājumi, akciju tirgus, obligāciju tirgus, savstarpējās aizdevumu platformas), skaidro katra tirgus attīstības tendences, lai izvērtētu personīgos ieguvumus vai zaudējumus tirgus izmaiņu rezultātā.

S.A.3.13. Analizē ilgtspējīgas darbības priekšrocības dažādos mērogos (tajā skaitā pilsēta kā sistēma) un plāno ilgtspējīgas izaugsmes pasākumus, izvērtējot gan personiskos, gan sabiedrības kopējos ieguvumus no šo darbību veikšanas.

2. pielikums. Mācību satura apguvei izmantojamie mācību līdzekļi un resursi

Izmantošanas nolūks	Mācību līdzekļu veids	Mācību līdzekļu nosaukums
Mācību stundu sagatavošanai un demonstrējumiem	Metodiskie materiāli	<p><i>Mana ekonomika</i>. Mācību līdzeklis [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://www.naudasskola.lv/lv/skolotajiem</p> <p>Centrālā statistikas pārvalde [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/lv/statistika</p> <p>Eiropas Savienības Statistikas birojs [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/statistics_lv</p> <p>Latvijas Republikas Patentu valde [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: www.lrpv.gov.lv</p> <p>Nasdaq Baltic [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://nasdaqbaltic.com/</p> <p>Latvijas ekonomikas attīstības pārskats [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/latvijas-ekonomikas-attistibas-parskats</p> <p><i>Intelligent Economist</i>. Ekonomikas izaugsme [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://www.intelligenteconomist.com/economic-growth/</p> <p>Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) dati [tiešsaiste] – [skatīts 11.04.2022.]. Pieejams: https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm</p>
Skolēniem darbam	Mācību materiāli	<p>Hofs, K. G., Alsiņa, R. <i>Biznesa ekonomika</i>. 3. izdevums. Rīga: SIA DSC, Livonia Print, 2019. 604 lpp. ISBN 9789934192524</p>

**DOMĀT.
DARĪT.
ZINĀT.**

Valsts izglītības satura centra īstenotā projekta "Kompetenču pieeja mācību saturā" mērķis ir izstrādāt, aprobēt un pēctecīgi ieviest Latvijā tādu vispārējās izglītības saturu un pieeju mācīšanai, lai skolēni gūtu dzīvei 21. gadsimtā nepieciešamās zināšanas, prasmes un attieksmes.

Projekts Nr. 8.3.1.1/16/I/002 Kompetenču pieeja mācību saturā

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē